

Förslag på åtgärder för att stärka beredskapen för primärproduktion av livsmedel i hela Sverige

Förbundet Sveriges Småbrukare menar att småskaliga jordbruk och småskalig livsmedelsförädling är en förutsättning för många av de mål som den nuvarande regering har ställt upp i sin regeringsförklaring från den 18 oktober 2022. Småbruk är i allra högsta grad en förutsättning för att säkerställa en robust primärproduktion i hela landet.

Att ställa frågan varför man ska ha småbruk är principiellt samma fråga som att fråga varför man ska ha småföretag inom andra branscher. Småbruken är lantbrukets småföretag. Småbruk utgör också en viktig del av lantbrukssektorns kompetensbas för rekrytering till utbildning och anställning i de större jordbruken.

Småbruk är också ofta "motorn" på landsbygden och i de mindre orterna. I regeringsförklaringen står det t.ex. att "inte minst de små företagen – behöver lättnader från byråkrati och administration". Det borde då logiskt sett även i högsta grad gälla för småbruken. Här kommer vi nu att argumentera varför småbruk behövs för vår försörjningstrygghet och varför de politiska besluten och även de ekonomiska ersättningarna i högre grad behöver möjliggöra och gynna småskalig livsmedelsproduktion.

Övergripande om krisberedskap

I händelse av kris eller krig kommer matförsörjningen att vara högst prioriterad. Importen minskar, transporter fungerar sämre och städerna får svårare att klara sig. Genom att studera hur det var i Sverige under första och andra världskriget så får man en liten bild av vad som väntar. Trots att vi var färre invånare och många av dem bodde på landsbygden hade vi problem att klara matförsörjningen och ransonering infördes. Idag är vårt samhälle ännu mer sårbart. Storjordbruken är extremt beroende av importerade insatsvaror och transporter för att kunna försörja städerna. Med många fler småjordbruk spridda över hela landet ökar samhällets resiliens och våra möjligheter att klara av och överleva en krissituation.

Småjordbruken använder ytterst sparsamt med mineralgödsel och växtbekämpningsmedel och är därför inte beroende av detta. Dessutom är våra maskiner ofta mindre och mer bränslesnåla vilket gör att behovet av bränsle är lågt och att årsbehovet kan lagras på gården.

Stora producenter, stora förädlingsindustrier eller stora lager av mat är känsliga. Påsken 2023 fick en stor äggproducent in salmonella i djurbesättningen (nu fick vi höra att alla över 1 miljon höns slaktas ut för att klara sanering) och för en annan brann lagret av ägg upp och affärerna var tomma på ägg. Tyvärr upprepas detta med större eller mindre störningar i livsmedelskedjan.

Stora delar av den svenska livsmedelsförädlingen är idag inte i svenska ägo. Nästan alla våra kända varumärken, (Wasabröd, Abba, Findus, Göteborgskex, Gevalia, Absolut Vodka mm) ägs idag av norska, finska, italienska, franska eller schweiziska företag. Ur ett beredskapsperspektiv är detta problematiskt då de mycket lätt kan välja att flytta produktionen till ett annat land med följderna att de svenska primärproducenterna förlorar sin kund. Med småskaliga livsmedelsförädlare säkerställer vi att detta inte sker.

Vi kan inte förlita oss på att mer eller mindre passivt förvaltd jordbruksmark som uppbär jordbruksstöd också är produktiva arealer i händelse av kris. Det behövs också aktiva och kunniga människor som finns på plats och som har möjlighet att ta ökat ansvar när det behövs.

Småbruken har generellt också i både skala och utformning praktiska möjligheter att bedriva verksamheten även om man blir hänvisad till större andel manuellt arbete. Det är också ett uttryck för robusthet i jämförelse med de större mekaniserade och automatiserade jordbruken som är mycket mer beroende av olika insatsmedel.

Regelverken kring småskalig livsmedelsförädling måste förändras för att underlätta och möjliggöra småskaliga verksamheter över hela landet. Enligt vår uppfattning är det rimligt att också väga in en "försäkringsaspekt" i den samhällsekonomiska kalkylen. Närhet, resiliens och livsmedels säkerhet för det lokala samhället kan rätt upplagt också skapa en grundsten för ett mer stabilt samhälle i stort.

Regioner och kommuners roll

Vi behöver utveckla och beskriva kommunernas och regionernas roller och ansvar för livsmedelsproduktionen och krisberedskapen. Regionerna har ett politiskt tilldelat tillväxtansvar, men kan inte agera inom jordbrukssektorn. Det är också viktigt att göra lokala och regionala analyser av balansen mellan livsmedelsproduktion och konsumtion. I områden/regioner med stora obalanser behöver man överväga insatser för att korrigera detta. Det kan gälla avlägsnet belägna områden men också särskilt befolkningsrika områden - inte bara tätortsområden utan även regionala turistområden som idag generellt har en mycket stor obalans.

mattias.gotting@jordbruksverket.se

Lantraser och kulturväxter

Torksommaren 2018 lärde oss att så kallade kulturväxter, gamla beprövade sorter, bättre står emot väderförändringar. Det samma gäller de jordbruksdjur som är anpassade för en mer varierad och kanske magrare kost. Till exempel kunde småjordbruken som fortfarande har kvar redskap och kunskap hamla träd för lövfoder. De större gårdarna med många djur hade inte den möjligheten. En del gårdar tog också steget direkt att åter nyttja skogsbeten som reservfoder i varierande grad. Lantraserna som betesdjur i mjölk- och köttproduktion har regelmässigt bättre tålighet och bättre egenskaper att producera på skogs- och andra utmarksbeten samt utan kraftfoder och tillskott.

Gräs, gräs, gräs...

Sveriges viktigaste gröda är gräs. Gräs ingår som en viktig del i spannmålsodlaren växtföljd. Speciellt den ekologiska. Gräs och örter växer också bra på alla de hagmarker som inte lämpar sig för odling. Vi har även stora skogar där det också finns ört- och gräsbete i sommartid. Sammantaget ger detta att det allra viktigaste för Sveriges överlevnad historiskt, nu och i framtiden är de betande djuren. Utan många betande djur överlever vi inte i en krisituation.

Men även om det inte är kris så är kor motorn i all livsmedelsproduktion. Kors bete, spillning och tramp vitaliserar och bygger matjord. De ger livsutrymme för en mängd andra växter och smådjur. Dessutom får vi vår allra nyttigaste mat i form av mjölk och kött från kor.

På de mindre gårdarna får betande djur och framför allt mjölkkor betydligt större möjlighet att komma ut på riktigt bete än på de stora gårdarna. Även andra jordbruksdjur, såsom grisar och höns, ges på mindre gårdar en betydligt större möjlighet att vara ute och samverka med naturen vilket starkt bidrar till ökad djur- och jordhälsa

Återbefolkning

Landsbygden har sedan mer än 70 år avfolkats med statens goda minne och påtryckning. Nu behöver vi öka intresset och möjligheten att åter igen starta jordbruk. Glädjande är att det har vuxit fram en rörelse som jobbar för att rädda ödehus. Ödehus är ofta resultatet av den politiska strukturrationaliseringen där jord och skog köptes av "storbonden" men gårdscentrum lämnades att förfalla. Problemet är att det ofta saknas lagom stor markareal att bruka.

En viktig faktor i denna utveckling har varit, förutom direkt aktiva statliga insatser, även den generellt försämrade ekonomiska möjligheten att skapa del- eller heltidsförsörjning på småjordbruken. Just denna faktor är en av de stora skillnaderna mellan svensk och norsk landsbygdsolitik under efterkrigstiden. Det är också den viktigaste anledningen till varför Norge idag har en avsevärt mer levande landsbygd.

Energi

De flesta småbruk är betydligt mindre energiintensiva än industrijordbruken och har större möjligheter till anpassning. Värmeförsörjningen baseras oftare på egenproducerade bränslen såsom ved från egen skog. Elanvändning är lägre bland annat beroende på mindre automatisering än för industrijordbruken. Småbrukens traktorer och andra maskiner kräver mindre bränsle än de stora maskinerna på storjordbruken.

Småjordbruken kan också i högre grad växla över till mer manuellt arbete om det skulle krävas. Med ökade kunskaper, rätt planering och riktiga incitament kan småjordbruken göras i högre grad oberoende av extern energitillförsel - men det kräver också satsningar på sådan kunskapsuppbyggnad.

Sysselsättning

För att klara matförsörjningen i det postfossila samhället krävs det många fler människor som producerar mat. Författaren Gunnar Lindstedt menade i sin bok Svart Jord att Sverige behöver 1 miljon nya jordbrukare. Alltså tillbaka till 50-talet. En jordbruksnäring med fler småbruk har möjlighet att sysselsätta betydligt fler människor än det maskinintensiva industrijordbruket.

På gått och ont är vanligt att man driver småbruk parallellt med annat arbete. Ofta på beror detta på av bristande lönsamhet i jordbruket. För lokalsamhället är det dock ofta positivt. Bönder kan bidra med maskinarbeten inom snöröjning, vägunderhåll och annan entreprenadverksamhet vilket ger värdefull service. Bönders maskiner är också en viktig resurs vid krisituationer som tex skogsbränder. Genom att öppna upp möjligheten att ha en deltidssysselsättning i jordbruket kommer tillgång till viktig service öka. Fler kommer också att vilja lämna städerna för att kombinera distansjobb med småskaligt jordbruk.

Generellt bör man se det som en tillgång med varje företag/företagare som väljer att starta primärproduktion för avsaluproduktion eller om än det enbart är för egen försörjning.

mattias.gotting@jordbruksverket.se

Fäboddrift samt skogs- och annat utmarksbete

Jordbruk där djuren sommartid utnyttjar skogen för bete är exempel på matproduktion med mycket hög resiliens. Sådan mjölk- och köttproduktion är dessutom generellt av mycket hög näringsmässig kvalitet. Dessutom gör skogsbete att många utrotningshotade växter kan överleva och spridas till nya platser. Dessa foderresurser har ingen, eller mindre (viltproduktion) alternativ användning. Som exempel har man i Norge (NIBIO) tagit fram kunskap att utmarksbetet i skog och fjäll kan avkasta ett primärt fodervärde om i storleksordningen 3 miljarder NOK per år. Bedömningsvis har vi i Sverige en potential av tillgängligt utmarksbete som i volym och värde långt överstiger de nivåer man redovisar i Norge. Det finns dock inga sådana siffror framtagna för svenska förhållanden. Vi vet alltså inte vilka potentiella resurser som finns.

Kunskap och kompetens.

Förbättrade möjligheter för den småskaliga primärproduktionen är nödvändigt för bättre möjligheter att förmedla, sprida och bevara traditionell kunskap som åsyftas enligt konventionen om biologisk mångfald. En bredare spridning av kunskaper om primärproduktionen utgör en kompetensförstärkning i samhället med breda spridningseffekter. Jämför med förra århundradets urbanisering där kategorin mångkunnig och flexibel landsbygdsbefolkning var en stor tillgång i samhällsbygget.

Ett urval av de politiska åtgärder som skulle kunna hjälpa den småskaliga matproduktionen

Regelverk och avgifter

- Inför regler och tillhörande avgifter särskilt anpassade för småskaligt jordbruk och förädling.
- Inför enklare regler för gårdsförsäljning vad gäller tex opastöriserad mjölk och jästa drycker.
- Se över regelverken kring småskalig slakt på gårdsnivå.

Offentliga stöd

- Ta bort minimiarealer och minimisummor i alla offentliga stöd.
- Öppna för investeringsstöd även till småbruk och då även för begagnad utrustning

Beskattning

- Gör nödvändiga justeringar och anpassningar i skattesystemet för att möjliggöra småskalig primärproduktion som också kan betraktas som en "tillväxtmotor" på landsbygden. Jämför exempelvis med det grundavdrag man har för småjordbruk i Österrike.
- Inför ett enkelt system för resultatreglering (jordbrukskonto) i likhet med skogskonto.
- Ta bort uttagsbeskattningen av produkter från gården som används i det egna hushållet (på samma sätt som idag, gäller för ved från egen skog), alternativt inför en avdragsrätt för eget nedlagt arbete.
- Återinför den särskilda förutsättningen när eget arbete kan utgöra egen insats i en stödkalkyl. Det skapar incitament och förbättrar möjligheterna för mikroföretagen att aktivt medverka i utbyggnaden av den svenska primärproduktionen i hela landet.
- Även bostaden **skall** ingå som en del i verksamheten. Inte endast ekonomibyggnader.

Offentlig upphandling och försäljning direkt till butik

- Se över regelverket för offentlig upphandling så att det blir enklare att köpa lokalt.
- Inspirera butiker att köpa från lokala bönder och se över om det finns regler som behöver ändras.

mattias.gotting@jordbruksverket.se

Övertagande och nybildning av småbruk

- Stärk jordförvärvslagen så bolag inte tillåts köpa jordbruksfastigheter såsom har skett i andra delar av EU och Världen. Med krav på ägande-, boende- och brukande vid förvärv av jordbruksfastighet får vi en mer produktionsvärdesanpassad marknadspråsbild. Detta underlättar för en blivande aktiv småbrukare att ta över fastigheten.
- Skärp Miljöbalkens bestämmelser om exploatering av jordbruksmark. Klassa jordbruksmark som riksintresse.
- Ändra Lantmäterilagstiftningen så att det blir enklare att bilda småbruk med både jordbruksmark och skog.
- Tillse att Sveaskog bidrar med jord- och skogskomplettering till småbruk.
- Uppmuntra kommuner att upplåta mark för stadsnära matproduktion. Med djurhållning i kommunala hagar och även naturreservat minskar behovet av maskinell skötsel.

Rådgivning och utbildning

- Inför en för småbruk anpassad utbildning. Gärna i kombination med ett rådgivande mentorsskapsprogram.
- Ge extra stöd till utbildningsverksamhet på folkhögskolor och gymnasier inom naturbruket.
- Öppna Greppa Näringen även för små arealer och djurbesättningar.

Lantbruksdjur och slakterier

- Spåd inte på narrativet att betande djur är av ondo för klimat och miljö. Vi behöver mångdubbla antalet för att klara vår matförsörjning både nu och speciellt vid kris. Djur är ett levande beredskapslager.
- Underlätta för djurhållning genom tex mer rådgivande tillsyn. Både på gården och de småskaliga slakterierna.
- Länsstyrelsens personal ska ha praktisk erfarenhet av djurhållning samt ett nätverk av mycket erfarna djurskötare som kan stötta personalen i specifika frågor.
- Om den lokale veterinären har koll på djurhälsan för de gårdar som ingår i distriktet kan levandebesiktning före slakt tas bort på de små slakterierna.

Rovdjur

- Staten skall ta fullt ekonomiskt- och anläggningsansvar för skydd av tamdjur genom rovdjursavvisade stängsel. Se det som en skadeförebyggande åtgärd på samma sätt som t.ex. bullerplank vid vägar.

För Förbundet Sveriges Småbrukare

Jonas Wangsten
Ordförande